

Vasy Géza

AZ „ELSŐ ÉNEK” EGY EMBERÖLTŐVEL KÉSŐBB

Az *Első ének* egy 1968-ban, a Költészet Napjára megjelent antológiának a címe, s pályakezdő fiatal költőket mutat be, olyanokat, akiknek addig még nem jelent meg önálló kötete. Annak idején komoly visszhangja támadt, maga az antológia mégsem vált irodalomtörténeti jelentőségűvé, nem szokás emlegetni, még szűkebben szakmai jellegű eszmefuttatásokban sem. Óhatatlanul fölvetődik a kérdés: érdemes-e szembeülni egy emberöltő múltával e kötetnyi verssel, 38 költőjelölt bemutatkozásával, avagy célszerűbb a polcon hagyni, tovább porosodni a kötetet? Ha a szereplők névsorával szembesülünk, azonnal egyértelművé válik a válasz, hiszen ahol - többek között - Dobai Péter, Döbrentei Kornél, Szepesi Attila, Takács Zsuzsa, Tandori Dezső, Veress Miklós bemutatkozott, ott mindenképpen kell lennie valaminő maradandó értéknek. Akkor viszont mi lehet a magyarázata az antológia alig ismertségének? Mert a kötetet figyelmesen újra olvasva, bizony azt is be kell látnunk, hogy a feledésnek is van elégséges oka: az *Első ének* nem büszkélkedhet sok maradandó teljesítménnyel.

Igaz, az antológiákról általánosságban is elmondható ez, s főként a pályakezdőket bemutatókról. Nincs az az éles szemű szerkesztő, aki a tévedés kockázata nélkül meg tudná ítélni, hogy 120 pályakezdő költő közül - mert éppen ennyiből válogatott Mezei András - ki az a 30-40, vagy csupán csak 15-20 szerző, akire évtizedek múltán is emlékezni fogunk. S bár több szem többet lát, a tehetség rejtélyes természete miatt, többen sem válhatnak jóskká, így a lektorálást vállaló Garai Gábor, a kiadói szerkesztést végző Kormos István felelős részvételével sem vált kisebb mértékűvé a tévedés kockázata. Mindhárman alkotó költők voltak akkor, s ez két

ségtelenül sokféle előnyt is jelentett a szerkesztés során, ugyanakkor az egyéni ízlés fokozottabb érvényesítését is magával hozta, természetesen és szemmel láthatóan elsősorban a válogató Mezei Andrásét. S talán leginkább ebből magyarázható az antológia fogadtatásának konfliktusossága, különösen ha figyelembe vesszük a korabeli politikai és abból is következő irodalompolitikai helyzetet,

Az *Első ének* különös irodalomtörténeti pillanatban jelent meg. A hatvanas évek - főként az évtized közepe, második fele - a magyar irodalomnak virágzó időszaka, amelyben az 1956 utáni kiélezett konfliktusok eltompulnak, s az évtized elején népfontosabb szemléletűvé váló konszolidáció megengedi a szellemi élet viszonylagos - az előzményekhez képest bőkezűen mért - szabadságát. Az ötvenes évek elhallgattatott és hallgató írói újra publikálhatnak, az idősebb nemzedékek alkotói a pálya összegző betakarítását végzik el, a középnemzedék ekkor éri el csúcspontját. Csak a költészetet említve: Kassák Lajos, Illyés Gyula, Vas István, Weöres Sándor, Pilinszky János, Nemes Nagy Ágnes, Nagy László, Juhász Ferenc, Csoóri Sándor egyaránt nyomatékosan van jelen. Ebben a helyzetben, a jó kéziratoknak ebben a bőségében se kellő tér, se kellő figyelem nem jut az ekkori pályakezdők számára. Az évtized első felében még kötethez jut, s viszonylag szabályos úton kezdheti a pályát Orbán Ottó, Csukás István, Ágh István, Buda Ferenc és néhány pályatársuk, de ezután néhány évre a folyóiratok és a kiadók is csak elvétve vállalkoznak a felfedező munkára. Ugyanakkor a magyar társadalom helyzete irodalomszociológiai szempontból is változik. Egyre többen végeznek felsőfokú tanulmányokat, köztük humán jellegűeket is, ugyanakkor részben a nemzeti tradíciókból

következően, részben pedig azért, mert a közéleti szerepvállalásra, főként az elégedetlenséget is kifejezőre változatlanul nemigen mutatkozott más megnyilvánulási tere, mint az irodalom viszonylagos autonómiája által felkínált, a korábbiaknál is többen próbálkoztak az ekkor huszonévesek nemzedékéből az írói pályával. E nemzedéknek a megelőzőekkel szemben volt egy vélt - vagy valós? - előnye, nevezetesen az, hogy sem a második világháborúnak, se a koalíciós évek küzdelmeinek, sem a Rákosi-kornak, sem 1956-nak sem az utána való „rendtévésnek” nem volt cselekvő részese, így „tisztá lappal” indulhattak mindazok, akik az eszményibb társadalmi berendezkedést tekintették költői programjuk központi kérdésének. S bár ez ma talán megmosolyogni való - az ilyenek voltak többségben.

1966-ban, 1967-ben egyre többen ostromolták tehát szerkesztőségek ajtajait - egyelőre nagyon kevéske eredménnyel. Ugyanakkor - s ez is az *Első ének* „szövegkörnyezetéhez” tartozik, megszerveződött egy olyan antológia, amelyet a korabeli politikai zsargon alapján „alulról jövő kezdeményezésnek” nevezhetnénk. A budapesti bölcsészkar diákjai közül kilencen - egymást vállalva és szerkesztve - összeállították az *Elérhetetlen föld* című, s végül majd 1969 karácsonyára megjelenő antológiát, amelynek megjelentetését a hivatásos kiadók nem vállalták, magánkiadását pedig az állami szervek nem engedélyezték. A háttérben nyilván a centralizált irodalmi élet fellazítását célzó kísérlet gyanúja húzódott meg, másrészt pedig az a vélemény, hogy a Kilencek nem eléggé pártos, elkötelezett költők. Így - bár följajnlották számukra is az *Első énekben* való szereplés lehetőségét, ők azt nem fogadták el, mert ragaszkodtak az olyan bemutatkozáshoz, amely az életkori azonosságon túl szemléleti-irányzatosságbeli közös jegyeket is felmutat.

Fölvetődhet a nem is alaptalan gyanú, hogy az *Első ének* ötlete nem is a kiadóé, hanem az irodalompolitikáé: az álta-

lános feszültséget is le kívánták ezzel szerelni, ugyanakkor megszüntethetőnek mutatkozott ezáltal a Kilencek önálló jelentkezése miatti aggodalom is. A kötet körül bábáskodó költők nyilván jóakaróan vettek részt ebben a munkában, minden politikai hátsó szándék nélkül, s végül is maga az antológia nem volt káros még irodalompolitikai szempontból sem, ugyanis lehetővé tette ha nem is a gátszakadást, de a zsilipek felnyitását: az új irodalmi nemzedék képviselőinek folyamatos beáramlását a nyilvános irodalmi életbe. Végül is ezért - és a Kilencek makacs kitarása, meg Darvas József hatalma és segítőkészége miatt - jelenhetett meg az *Elérhetetlen föld*, majd vele közel egy időben a Szépirodalmi Könyvkiadó gondozásában a *Költők egymás közt* című antológia, s ezek már valóban reprezentálták az új nemzedék költői törekvéseit. Ezzel az antológiák sora indult meg - más műnemekben is. Közülük jó néhány inkább csak regionális és irodalomszociológiai jelenség, de a Szépirodalmi Könyvkiadó további két antológiája, *A magunk kenyere* (1971) és a *Ne mondj le semmiről* (1974) még hozzátartozik e nemzedék költőinek jelentkezéstörténetéhez.

Közel harminc év elteltével az irodalomtörténész-kritikus s az érdeklődő olvasó első kérdése nyilvánvalóan az, hogy mi lett a 38 fiatalból, hányan váltak költővé, hányuknál mutatkozott meg már akkor a végül is jellegzetessé váló költői arcél. Ha a 38 névre szorítkozunk, az arány éppen nem rossz. Közülük sokkötetes, elismert, József Attila - és nem egy esetben egyéb díjas alkotóvá éppen nyolcan váltak: Apáti Miklós, Dobai Péter, Döbrentei Kornél, Gutai Magda, Szepesi Attila, Takács Zsuzsa, Tandori Dezső és Veress Miklós. Két-három verseskötete jelent meg kilencüknek: Bencze József, Béres Attila, Keresztes Ágnes, Nádasdi Éva, Pass Lajos, Tóth Éva, Urbán Gyula, Várady Szabolcs, Varjas Endre tartozik ide. Közülük igazából csak Várady Szabolcs költészete vált általánosan ismertté és elismertté, egy mási véglet pedig Bencze József esete, aki mindvégig az ama-

társég peremén működött, hivatásos kiadónál nem is jelent meg könyve, az irodalmi lexikon nevét sem említi. (A szerző már nem él.) Béres Attila elismerést kiváltó kezdés után elhallgatott, akárcsak Pass Lajos, a többiek ritkán szólaltak meg. Az egyetlen könyvesek közé tartozik Ács Jenő, Bálint Lea, Börcsök Mária, Horváth Lajos, Kertész Péter, Szeder Katalin, Verbőczy Antal. Az elismerten tehetséges Verbőczy fiatalon meghalt (1948-1982), egyetlen kötete is posztumusz kiadású, Ács Jenő 1995-ben (!) adta ki könyvét, a többieké a hetvenes években látott napvilágot. Megérdemlik a felsorolást a kötet nélküliek is: Bebesi Károly, Buzás Andor, Dobos Éva, Dobos Hajnal, Fehér József András, Hajas Tibor, Halmos Ferenc, Haraszti Miklós, Kerekes András, Magyar Katalin, Tordai Ferenc, Tölgyessy Miklós, Vida János. Vannak köztük jóformán csak erre az egyetlen antológia-alkalomra előkerült nevek, s olyanok is, akik az irodalom más ágaiban váltak ismertté (Halmos Ferenc, Haraszti Miklós), olyan is, aki performance-költő, concept-art képzőművész lett, s ezért nincsen hagyományos értelemben vett verseskötete (Hajas Tibor, 1946-1980), s olyanok is, akik igen ígéretesen indultak, aztán teljesen eltűntek az irodalmi életből, mint Buzás Andor és Tölgyessy Miklós.

Utólag ugyan megadhatja egy antológia értékét az, hogy mennyire jó nevek, mennyire rangossá vált szerzők jelentkeztek benne egykor, de az önértéket a tényszerűen kiválogatott anyag adhatja meg. Az *Első ének* szerzői - nagyrészt a legjobbá váló nevek is - valóban éretlenek még, s ennek legékeesebb bizonyítéka, hogy az itt szereplő anyagból viszonylag keveset vettek át a hamarosan megszerkesztésre kerülő első önálló kötetekbe. Az egyetlen kivétel Tandori Dezső, s nem azért, mert az ő első könyve, a *Töredék Hamletnek* még az antológiával egy évben, azaz 1968-ban megjelent, hanem azért, mert ő volt akkor - nem a legkészebb, - hanem az egyetlen kész költő. A szereplők legidősebbjei közé tartozott, a huszonévesek

közt ő is harmincesztendő volt, de ezzel a „helyzeti előnnyel rajta kívül még tizen rendelkeztek a szerzők közül. Ezek közül Takács Zsuzsa anyaga emelkedik még ki, valamint azé a Buzás Andoré, akit a kritikák is kötet-re érett tehetségként értékelték, s okkal, s aki mégis elhallgatott.

Anyakezdő számára azért is fontos a nyilvános megmérettetés, mert ez segíthet a továbblépésben. Huszonévesen néhány hónap is meghatározó változásokat hozhat a költői-művészi fejlődésben. Jó példa erre Veress Miklós, akinek az *Első énekben* helyet kapó, s nyilván 1967-ben kiválogatott anyaga okkal nem keltett különösebb feltűnést, s így érthető, hogy még a *Költők egymás közt* antológiában sem, csupán *A magunk kenyere*n címűben kapott helyet, ott viszont már hamarosan megjelenő első kötetének törzsanyagához tartozó, maradandó alkotásokkal is. De hasonló mondható el Apáti Miklósról vagy Szepesi Attiláról is.

Az *Első ének* szereplői közül a Szépirodalmi Könyvkiadó három reprezentatív antológiájában összesen tizenhárman kaptak helyet: Apáti Miklós, Kertész Péter, Szepesi Attila, Takács Zsuzsa, Tölgyessy Miklós (*Költők egymás közt*), Dobai Péter, Horváth Lajos, Nádasdi Éva, Sorbán-Szabó Zoltán, Verbőczy Antal, Veress Miklós (*A magunk kenyere*n), Hajas Tibor, Várady Szabolcs (*Ne mondj le semmiről*). Ugyanezek az antológiák, valamint a Kilenceké figyelmeztetnek arra is, hogy, kik hiányoznak az *Első ének* szerzői közül - figyelembe véve a megkívánt 30 év alatti életkort. A Kilencek hiányára a Mezei András által írott előszónak illet volna felhívnia a figyelmet, s ezzel elfogadhatóvá vált volna Győri László, Kiss Benedek, Konczek József, Kovács István, Mezey Katalin, Oláh János, Péntek Imre, Rózsa Endre és Utassy József távolléte. De szerepelhetett volna már Kiss Anna, Oravec Imre, Petri György, Szentmihályi Szabó Péter, s nyilván mások is.

Kritika c. folyóiratban a megjelenés után Akirobbant vitát elindító cikk lényegében az elfogultan urbánus szerkesztői szemléletet

vetette Mezei András szemére (Varga Lajos). Okkal vetették el ezt az antológia szereplői, a kihagyott Kilencek s az irodalomtörténész is. Ugyanakkor be kell látni, hogy sem akkor, sem azóta nem sikerült az irodalmi irányzatosságon túlnövő ideológiai-szemléleti ellentéteket sem ebből a nemzedékből, sem az irodalmi-szemléleti élet egészéből kiiktatni. Bizony az *Első ének* mai szemmel olvasva is mutat „urbánus” és a korabeli aktuálpolitikának engedményeket tevő szerkesztői szempontokat. Az első önmagában az antológia komoly értéke, hiszen a „legurbánusabb” szerzők közül kerülnek ki jelentős részben a maradandónak bizonyuló pályakezdekés (Takács Zsuzsa, Tandori Dezső, Várad Szabolcs). De ettől függetlenül is feltűnő Pilinszky János költészetének hatása Börcsök Mária, Gutai Magda verseiben. Másrészt az is szembeötlő - s ez a kihagyásokból következik -, hogy a Juhász Ferenc - Nagy László típusú költészet inspiráló - és a hatvanas években általános - jelenléte itt sokkal kevésbé mutatkozik meg. Szuverén módon van jelen Döbrentei Kornél, inasévekre utalóbban és áttételesebben Szepesi Attila, Veress Miklós verseiben. S csak még áttételesebben érzékelhető Juhászék költői forradalmának az a hatása, amelynek köszönhetően a részletező leíró jelleg mindinkább képekben való megszólalássá alakul át. Szinte egyáltalán nem lehet észlelni Weöres Sándor hatásának jelenlétét, s ami még meglepőbb, meglehetősen szegényes a lényegi József Attila-hatás, pedig a nemzedéknek ő is elementáris élménye. Úgy látszik, ekkor is jellemző, hogy József Attila költészetével csak érettebb költői korszakokban képesek igazán szembenézni az utódok. Viszonylag erőteljesen jelen van egy olyan hangvétel, amelyet akkor első sorban Ladányi Mihályhoz kötöttek, majd nem sokkal később a pol-beathez, a protest songokhoz, az időben messzebbre visszahátrálva pedig Brecht, Heine lírájához. Béres Attila, Haraszti Miklós, Verböczy Antal ennek az iránynak a legjelesebb képviselői, s elgondolkoztató, hogy mind felhagytak a versírással.

Alegjobb az lenne, ha manapság nem csupán irodalomtörténeti adalékként,

hanem jeles antológiaként is lehetne olvasni az *Első éneket*. Ennek az igénynek sajnos nem felel meg a kötet, a hajdani lelkes fogadtatás ma már kevésbé érthető. Még kevésbé az, hogy a lelkesedés hangsúlyozottan szövelt annak is, hogy e fiatalok mennyire tudnak verset írni, milyen nagyfokú a mesterségbeli tudásuk. Az 1969-es antológiákkal összevetve (*Elérhetetlen föld, Költők egymás közt*) kifejezetten romlkonyknak bizonyult az *Első ének* anyaga. Kivételek azért itt is vannak. Ha jól számoltam, 277 vers kapott helyet, s e nagy tömegeből egy mai antológiában is bizonyosan helye lenne Döbrentei Kornél: *A sztambuli cipőfényező*, Tandori Dezső: *Hommage, Töredék Hamletnek, Macabre a mesterekért*, Várad Szabolcs: *Háló fölött* című alkotásainak. S az egyes alkotókat reprezentáló válogatott kötetnek szerves része lehetne Apáti Miklós: *Higgyük el végre*, Döbrentei Kornél: *Éhesek, Fuvaros*, Gutai Magda: *Terhes asszony, Zászló a hóban*, Szepesi Attila: *Pipacsok, Játsszom*, Takács Zsuzsa: *Ablaknyi fényeit, Némajáték* című verse. S valameddig még - nem sokáig - lehetne folytatni a sort, mindenekelőtt Dobai Péter egyetlen jó színvonalú anyagával.

Érdekes lenne végigkérdezni az *Első ének* még fellelhető szerzőit, mit is jelentett számukra ez az antológia. Szinte bizonyos, hogy a feleletek kétarcúak lennének. A jelentkezés ténye, a nyilvános megmutatkozás lehetősége nyilvánvalóan kellemes emlékeket hagyott maga után, főként azokban, akiket kiemelt a szerkesztés is, a kritika is. A közölt versanyag zömét azonban csakis ifjúkori próbálkozásnak tekinthetik manapság a szerzők, amely sem őket, se a nemzedéket, sem a kort nem reprezentálja, ha a magyar költészet történetére vagyunk kíváncsiak, viszont fontos dokumentum, ha az irodalmi életet kutatjuk, ha vizsgálódási szempontunk irodalomszociológiai. Az első szerelem szép szokott lenni a maga valóságosságában is, s az emlékezés látószögeiből is. Ez az első ének se nem szép, se nem csúnya. A lényege az, hogy megtörtént, s utána meg lehetett kísérelni a költővé válást.